

Wie langs de polderwegen en dijken van Zeeland fietst, kan het niet ontgaan dat veel straatnamen verwijzen naar vroegere abdijen en kloosterinstellingen. Zo vormt de Prelaatweg een deel van de verbindingsweg tussen Westkapelle en Aagtekerke, terwijl de Kloosterweg ten zuiden van Aagtekerke loopt. Ten oosten van Goes ligt de buurtschap Monnikendijk. Tussen Kruiningen en Krabbendijke komen we de Pappenhoek tegen en de Monnikenpolder met de Monnikendijk. Terwijl ook op verscheidene plaatsen elders in Zeeland dergelijke namen voorkomen, zijn het toch vooral de gebieden rondom Cadzand-Nieuwvliet en bij Hulst die het meest opvallen. Zo komen we bij Nieuwvliet de St.-Bavodijk tegen en wat verder naar het westen ligt de St.-Janspolder met de Jansweg. De rondweg bij Sluis loopt door de Bewester-Ede benoorden St.-Pietersdijkpolder, terwijl de Sint Pietersdijk Aardenburg met Sint Kruis verbindt.

Ten westen van Hulst treffen we de Cambronpolder aan met de Cambrondijk en de Cambronsestraat. Bij Lamswaarde ligt de Boudelodijk. In de oude steden zelf zoals Sluis, Aardenburg en Hulst herinneren ook nog straten aan oude kloosters, hospitalen en vroegere kerken, die sinds lang zijn verdwenen.

Waar komen al die namen vandaan? Hoever gaan die terug in de tijd? En... zijn namen het enige wat nog aan de oude kloosters herinnert?

Midden-Zeeland

De namen op Walcheren verwijzen voornamelijk naar de abdij van Middelburg. Deze instelling met een prelaat aan het hoofd, gesticht in 1123, heeft zich bezit verworven op Walcheren en in andere delen van Midden- en Noord-Zeeland. Behalve grootgrondbezitter, oefende de abdij ook in de gewestelijke politiek een grote invloed uit. Het volledige abdijcomplex is de kern van Middelburg geworden en met zijn abdijkerk leidden op het voormalige eiland alle wegen naar Middelburg.

Op Zuidoost-Beveland herinneren de namen aan de abdijen van Ten Duinen en Ter Doest. Deze zogeheten cisterciënzerabdijen hebben daar land, moer en tienden bezeten. Ook hebben ze ingepolderd, maar het huidige landschap ten oosten van Kruiningen is toch vooral een gebied met nieuwlandpolders van na 1600.

Zeeuws-Vlaanderen: verschillen oost-west

Wat maakt nu Zeeuws-Vlaanderen zo bijzonder als het om oude kloosters gaat en hun sporen in het landschap? Daartoe moeten eerst de verschillen tussen oost en west van Zeeuws-Vlaanderen in beeld worden gebracht. Een en ander heeft met drie ontwikkelingen te maken. In de eerste plaats is het westen, dus de gebieden rondom Aardenburg, Oostburg, Biervliet en Sluis eerder in cultuur gebracht dan het oosten. Dit heeft ertoe geleid dat het westen vooral door de grote Gentse benedictijnerabdijen is ontgonnen: de Sint-Baafsabdij en de Sint-Pietersabdij. Zij zijn actief geweest van de 9e-10e eeuw en stonden daardoor aan de wieg van de eerste inpolderingen. In het oosten van Zeeuws-Vlaanderen vindt het in cultuurbrengen van het gebied wat later plaats. Het bood daar ook veel mogelijkheden voor de nieuwkomers, waaronder de

cisterciënzerabdijen veruit de belangrijkste waren. Het verschil tussen de benedictijneren en de cisterciënzerkloosters voor wat het in cultuurbrengen van het landschap betreft, zit hem vooral in de inzet van lekenbroeders door de laatstgenoemden en de stichting van uithoven. De benedictijnerkloosters kenden geen lekenbroeders en maakten ook nog gebruik van allerlei diensten die boeren moesten leveren en ontvingen in het begin veel pachten in natura.

In de derde plaats is er veel van het land overstromd door stormvloed, waar niet tijdig herdijkt werd (Braakman) en de militaire inundaties uit de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). In gebieden die het minst van die oorlogsinundaties hebben geleden, zoals Cadzand en omgeving, Aardenburg en vooral het gebied bij en ten noorden van Hulst, hebben nog de meeste sporen van de oude kloosters.

Zeeuws-Vlaanderen: bedijkingen en uithoven

Terwijl in West-Zeeuws-Vlaanderen buiten de steden hooguit wat namen herinneren aan benedictijnerabdijen, is dit in het oosten anders. Met name in en rondom Kloosterzande stond en staat nog steeds een oude abdij centraal: Ten Duinen. Begonnen met de kluizenaar Ligerius (1198) te Koksijde groeide deze gemeenschap binnen een eeuw uit tot een van de grootste abdijen van Vlaanderen met bezit in Noord-Frankrijk, Zeeland, Engeland en Zeeuws-Vlaanderen. De abdij bouwde zes uithoven in Zeeuws-Vlaanderen, zogenaamde landbouwcentra met gebouwen en een grote schuur (grangia). De

belangrijkste werd het "Hof Ten Zande", dat later is uitgegroeid tot Kloosterzande. Hier werd ook een kapel gebouwd, de huidige Kerk-in-Klooster en Protestantse Kerk in Nederland die nog steeds voor diensten wordt gebruikt. Het gebouw stamt grotendeels uit de 13e eeuw en is het oudste bakstenen cisterciënzermonument in Zeeland.

Helaas nemen de fruitbomen het zicht van de Hulsterseweg op het monument grotendeels weg; verplaatsing van die bomen is dan ook erg gewenst.

Vanuit het "Hof Ten Zande" bestierde de rentmeester van Ten Duinen de landerijen, inde de pachten, onderhield de dijken, molens, wegen en zorgde ervoor dat de afwatering van alle polders goed functioneerde. De functie van rentmeester was zo belangrijk dat verschillenden het vervolgens tot abt van de abdij schopten. Daar de Duinenabdij de belangrijkste grondbezitter in de parochies van Hengstdijk, Ossensisse en Hontensisse was, is zij ook een van de voornaamste bedijkers geweest vanaf de 13e eeuw. Dit betekent dat de polders rondom Kloosterzande aan dit klooster hun ontstaan hun vorm danken. Dit geldt in het bijzonder de vorm en loop van de dijken: kronkelig en dit heeft te

maken met de loop van verschillende natuurlijke hoogten in het toenmalig te bedijken land en de verscheidene dijkbreuken in het verleden waar ringdijkjes omheen werden gelegd. De laatste inpolderingen waar Ten Duinen aan heeft meegewerkt, waren die van de Nispolder, Hooglandsepolder en Kruispolder (1610-1612). Verder heeft rentmeester Campmans in 1609 de vervallen kapel geheel hersteld. Terwijl Ten Duinen tijdens de hoogtijdagen ruim 5.000 ha in Zeeuws-Vlaanderen bezat, is het domein in 1645 overgedragen aan het Huis Oranje, die in 1648 zijn eigen rentmeester op het "Hof Ten Zande" heeft geïnstalleerd.

Daar het poldergebied van Ossensisse, Kloosterzande en Hengstdijk in de kern niet ten prooi is gevallen aan de militaire inundaties, zijn dit de oudste cisterciënzerpolders van Zeeland. Jammer, dat een gedeelte hiervan bij Perkpolder moet wijken voor nieuwe ontwikkelingen. Het besef voor ons eeuwenoud onroerend erfgoed vormde hierbij geen prioriteit.

Het gebied met de Groot-Cambron en Klein-Cambrorpolder is het vroegere bezit van de abdij van Cambron geweest (gesticht in 11.. in Hengouwen). Hier bouwde dit klooster eveneens een uithof, genaamd Stoppeldijke. De bedijkers van de Stoppeldijkepolder in 1644/45 hebben het toen reeds verdwenen uithof van Cambron in de naam van de nieuwe polder doen voortleven. Ook deze abdij heeft in de omliggende polders veel land bezeten, molens, tienden en moer.

Zeeuws-Vlaanderen: moergebieden

Nu het woord moer is gevallen moet nog worden gewezen op het feit dat vrijwel alle oude kloosters zich ook hebben beziggehouden met de turfgraverij. Deze kwam voor op de grens van het huidige Zeeuws-Vlaanderen met uitlopers tot in de Braakman, Zuiddorpe en bij Hulst vooral ten oosten van de stad. Dit moer, ook wel veen genoemd, heeft zich gevormd in de valleien tussen de zandruggen. Deze zandruggen waren gevormd tijdens de

koudere periode voor 10.000 v.Chr. Toen daarna het klimaat opwarmde, plantengroei weer mogelijk werd en het landschap sterk vernatte, vormde zich een laag veen die in dikte uiteenliep van 2 tot 4 meter. De abdijen zijn dus

mede verantwoordelijk voor het weggraven van het moer en bijgevolg een bodemdaling van evenzovele meters. Dit gebied zou later tijdens de militaire inundaties geheel

overstromen en vervolgens opnieuw opslibben zodat er weer nieuwe polders konden worden bedijkt.

De historische stadskernen

Ten slotte moet nog even worden stilgestaan bij de historische steden. De structuur van de provinciehoofdstad is door twee ontwikkelingen sterk bepaald geweest. Dit is de ringwal die in de Vikingtijd werd aangelegd als ronde structuur en dat is de in het midden gestichte norbertijnerabdij met een reeks gebouwen en de kerk om een centraal plein. Veel straten van het centrum van Middelburg houden verband met de circulaire structuur van de historische kern.

Ook voor Aardenburg geldt dat de stichting van de St.-Baafskerk aldaar van bepalende invloed is geweest op de verdere ontwikkeling van de stadskern. De kerk met de directe omgeving bleef na de inkrimping van de middeleeuwse stad in het nauwere jasje van de moderne fortificatie met wallen en bolwerken bestaan al was het niet meer precies het oude gebouw uit de begintijd dat de St.-Baafsabdij grote delen van Aardenburg bezat.

Binnen de wallen van de stad Hulst staan nog steeds twee vluchthuizen van cisterciënzerkloosters. Het refugium van Ten Duinen is het grootste van de twee en fungeert als museum. Het refugium van Boudelo is o.a. muziekschool. In de zomer van 1497 logeerde hier Philips de Schone toen hij met de stad kwam kennismaken.

Kijken naar de dorpen in Zeeuws-Vlaanderen dan is het duidelijk dat dankzij de noeste arbeid van de abdij Ter Doest Graauw is ontstaan, terwijl Lamswaarde zijn bestaan dankt aan het klooster Boudelo, Kloosterzande aan Ten Duinen en Nieuw-Namen aan de abdij van Drongen, die daar Hulsterloo had gesticht. Het verschil met de dorpsstichting in Midden-Zeeland is vooral gelegen in de grote rol die daar de ambachtsheren hebben gespeeld en hun naam hebben gegeven aan de dorpen, zoals Borssele, 's-Heerenhoek, 's-Heer-Hendrikskinderen, Sirjansland, e.a., maar er zijn uitzonderingen, zoals 's-Heer-Atbskerke, een naam die naar een abdij verwijst.

Besluit

Achter tal van straat-, dijk en poldernamen gaan vroegere kloosters schuil. Kijken we verder in het Zeeuwse landschap dan blijft het niet bij namen alleen, ook de ouderdom, vorm van polders en loop van dijken is vaak door die kloosters bepaald. Zelfs in de stedelijke ruimte van o.a. Middelburg, Aardenburg en Hulst is de invloed van de oude kloosters nog goed zicht- en tastbaar. Voor de rol die al die oude instellingen hebben gespeeld in de vorming van het Zeeuwse landschap mag zeker wel wat meer waardering worden opgebracht.

Geschreven door: Adrie de Kraker (Cultuurhistorie en landschapsontwikkeling De Kraker, Zaamslag, 2019)